

## Oponentský posudek diplomové práce Tomáše Doischerera

### Ad hoc gradation of non-gradable adjectives

Tomáš Doischer se ve své anglicky psané diplomové práci zabývá speciální skupinou adjektiv v češtině, konkrétně adjektiv, která se navzdory očekáváním v odborné literatuře (konkrétně v přístupech předpokládajících diskrétní kategorizaci kvalitativních a relačních adjektiv) stupňují. Zaměřuje se přitom na adjektiva v pozitivu relativně frekventovaná, avšak v komparativu a superlativu okazionální. Empirický výzkum tvoří korpusová sonda vycházející z materiálu nereprezentativního, ale rozsáhlého korpusu psané češtiny SYN (ve verzi 4) a podle autorova vyjádření by se měl stát podkladem pro budoucí experimentální psycholingvistický výzkum. V zájmu o tuto problematiku autor navazuje na předchozí výzkum vedoucího předložené diplomové práce (srov. Křivan 2013).

Z teoretického hlediska je diplomová práce ukotvena v přístupech kognitivních, specificky v těch, které vycházejí z užívání jazyka. V souladu s těmito východisky autor předpokládá, že jazykový systém je dynamicky utvářen a proměňován užíváním jazyka, a že kategorie, které tímto způsobem vznikají, jsou probabilistického, nikoliv absolutního charakteru. Specificky autor vychází z kognitivního popisu sémantiky adjektiv navrženého Caritou Paradis (2001, 2008), avšak autor prokázal hlubší znalost i přinejmenším jednoho významného formálního přístupu k sémantice adjektiv, reprezentovaného studiiem Christophera Kennedyho. Na teoretické části oceňuji autorovu schopnost horizontální i vertikální syntézy poznatků, tj. jak propojení obecněteoretických předpokladů s konkrétním popisem sledované problematiky, tak propojení různých informací z alternativních přístupů k adjektivům do jednoho uceleného modelu, s nímž autor vstupuje do empirické části.

K teoretickému pozadí práce a příslušné části textu mám následující poznámky:

1. Proč se výsledná práce jmenuje *Ad hoc gradation of non-gradable adjectives*, když autor už samotnými teoretickými východisky musí předpokládat, že to je komunikačně motivovaný jev?
2. Na mnoha místech jako by autor předpokládal relativně pokročilého čtenáře, orientujícího se ve studované problematice sémantiky a stupňování adjektiv, což se projevuje zejména v nedbalém a neúplném definování některých klíčových, popřípadě (částečně) se významově překrývajících termínů: Dobrým a důležitým dokladem tohoto je zacházení s termíny popisujícími různé typy adjektiv: na s. 13 se jako s hlavní opozicí pracuje s opozicí stupňovatelné/nestupňovatelné adjektivum, v tabulce vycházející z Paradis(ové) (2001) se adjektiva člení na skalární, extrémní, limitní a nestupňovatelná. Na s. 14 pak autor popisuje limitní adjektiva (mluví o nich ale jako o extrémních), říká, že jsou v principu nestupňovatelná (v tabulce od Paradisové jsou ale zařazena mimo kategorii nestupňovatelných), stupňovat se však mohou až v případě, že u nich dojde k sémantickému posunu (srov. *mrtvější, živější*). V navazujícím oddíle 4.3.1 pak autor v návaznosti na Paradis vymezuje případy stupňování u čtvrté kategorie, nestupňovatelných adjektiv, jako případy založené na sémantickém posunu. V dalším oddíle teoretické části autor odkazuje na tradiční českou klasifikaci adjektiv na kvalitativní a relační, aniž by ji explicitně propojil z klasifikací vycházející z Paradisové. V empirické části pak nacházíme všechny uvedené termíny (je nestupňovatelný užíván (aspoň někde) ve významu limitní před posunem významu, nebo ve významu samostatné čtvrté kategorie? Je nestupňovatelný podle Paradisové synonymní s relační podle české terminologie?). V teoretické části chybí shrnutí tohoto typu, které by čtenáře ujistilo o vztahu mezi jednotlivými skupinami a o tom, jestli se adjektivum tím, že projde sémantickým posunem, přesouvá z jedné skupiny do jiné, nebo nikoliv.

Již z uvedeného teoretického rámce vyplývá, že množina adjektiv, na něž se autor ve své práci zaměřuje, bude situována do konceptuálního prostoru kategoriálního přechodu mezi adjektivy běžně stupňovanými (kvalitativními, skalárními apod.) a adjektivy běžně nestupňovatelnými (relačními), a mimo jiné proto se stala předmětem zkoumání. V empirické části autor adjektiva získaná z korpusu SYNv4 uspořádává podle pravděpodobnosti stupňování  $p_{lgc}$  (likelihood of gradation coefficient) a do výzkumu zahrnuje prvních 120 lemmat s nejnižší hodnotou dané míry. U 278 (po redukci 232) adjektivních tokenů ve 2. či 3. stupni anotuje různé faktory formální, sémantické či kontextové. Paralelně tyto tokeny na základě své intuice člení do 7 primárně sémantických kategorií (extreme for high degree, limit to scalar, temporal, iterative, literal, overt for covert, OFC: typical of something). U jednotlivých sémantických typů následně měří pomocí exaktního multinomického testu signifikantnost vlivu jednotlivých anotovaných rysů pro danou skupinu.

Poznámky k empirické části:

1. V oddíle 5.1.3 autor upozorňuje na zkreslení obsažené v míře  $p_{lgc}$ , které (spolu s nereferenčním charakterem korpusu SYNv4) podle autora způsobily, že některé zajímavé příklady ze vzorku vypadly a jiné méně zajímavé s ohledem na sledovanou problematiku v něm zůstaly. Je správné, že se autor držel výsledků objektivního měření, nicméně by bylo užitečné uvést příklady první a druhé kategorie.
2. Komentář k anotovaným rysům, jejich výběru, jejich hodnotám a jejich operacionalizaci při anotaci na s. 21–23 je pojatý nestandardně a neumožňuje čtenáři kontrolu nad tím, co a jak bylo anotováno. Zaprvé by ve výčtu na s. 21 bylo vhodné kromě názvů rysů uvést i jejich hodnoty, aby bylo ihned vidět, kolik jich u jaké proměnné je a jakých. Za druhé u několika rysů autor explicitně poznamenává, že bylo obtížné je v datech anotovat, tj. rozhodovat o jejich hodnotě. Některé z nich přitom z anotace nakonec vyřaduje (skalární vs. relační adjektiva), pro některé přiznává, že je bylo obtížné anotovat a že použil poměrně obecné hodnoty (s. 22: „Many of my examples are simply too vague to interpret. I thus use quite general labels“) – jedná se zejména o sémantiku adjektiva v pozitivu, sémantiku adjektiva v komparativu a doménu. Podobné problémy autor naznačuje u kódování komparovaného objektu pro hodnoty konkrétní vs. abstraktní (s. 23: „In practice, it often wasn't an easy decision to pick one [value]“). Toto je poměrně velký problém v rané fázi výzkumu – nejsou jasné hodnoty všech rysů a není jasná operacionalizace mnoha z nich při anotaci, ani to, v čem bylo rozlišení ve dvojici skalární-relační obtížnější (a proto vynecháno) než další zmíněná kritéria, která byla zachována. Pokud by aspoň přílohou práce (i v tištěné podobě, vzhledem k počtu tokenů by to nebylo nemožné) byla tabulka s konkrétními tokeny v kontextu a s anotovanými parametry, nedostatek v popisu rysů by se částečně kompenzoval.
3. V další fázi (vymezení sémantických tříd adjektiv a statistické vyhodnocení významnosti vybraných rysů pro jejich distribuci, viz 6.2) autor některé z anotovaných rysů (genre, grade, positive present in the same sentence, syntactic use [funkce], semantic properties of the compared object, comparative standard, quotation mark present) použije pro statistickou analýzu, ostatní (ale bez explicitního výčtu, takže odhaduji, že to bude sémantika pozitivu, sémantika vyššího stupně adjektiva, antonymum, doména, sémantický posun a zdroj a cíl posunu) nejspíše použil pro vlastní intuitivní vymezení 7 sémantických skupin, které jsem uvedla výše – to je komentováno jen velmi stručně na s. 26 (věta „These were the major regularities in my data“ v daném kontextu nerozumím).
4. Mohu se domýšlet, proč autor metodologicky přistoupil ke krokům popsaným v předchozím komentáři (v práci se o tom dočíst nemůžeme), ale domnívám se, že to je z hlediska toho, jak se dnes pracuje v korpusovém výzkumu, neobvyklé a nevýhodné. Obvyklé je, že se všechny

tokeny oanoťují a pak se podrobí nějaké exploratorní analýze (například klastrové nebo multidimenzionální, srov. například Levshina 2015 a tam citované případové studie) – pro autorův výzkum, který si klade za cíl, jaké vlastnosti užívání určitých adjektiv vedou k tomu, že se daná adjektiva občas stupňují, jsou tyto metody ideální. Výsledkem takového typu analýzy by mohly být i jednotlivé skupiny těchto adjektiv, nicméně nikoliv založené na autorově intuici, ale potvrzené například post-hoc testy. V porovnání s tímto postupem se autorova metoda jeví jako nevýhodná v tom, že relativně slušný vzorek 232 tokenů si člení (a až pak podrobuje testování) do menších skupin, z nichž některé mají velmi málo jednotek (například skupina LITERAL). Při rozhodování mezi použitím exploratorní analýzy a vlastní intuitivní kategorizace lze autorovi by bylo možné využít autorovo vlastní metodologické řešení přijaté v práci v jiném kontextu: „Still, it was necessary to operationalize my notion into a tangible formula, rather than simply pick what I deemed interesting (s. 21)“. Jedná se o rozhodnutí podobného typu.

5. V seznamu referencí chybí odkaz na program R (popřípadě R Studio), který byl využit při analýze jazykového materiálu. Standardní by rovněž bylo, kdyby autor uvedl balíček, který pro statistické testování využil, popřípadě – vzhledem k tomu, že se jedná o studentskou práci – například do přílohy zařadil přímo i relevantní část kódu, který při analýze použil.
6. Pokud jde o rozčlenění adjektiv do 7 tříd a jejich motivaci, domnívám se, že tato dělení jsou přijatelná tehdy, pokud jsou replikovatelná (například druhým anotátorem), nebo vycházejí z klastrové analýzy (viz výše). Výběrově níže uvádím některé poznámky k popisu a interpretaci jednotlivých skupin:
  - a. Overt for covert – tato kategorie stupňovaných relačních adjektiv podle diplomanta kromě zjevné vlastnosti s sebou nese další, skryté rysy, které se ve druhém/třetím stupni adjektiva stupňují. – Bylo by vhodné věnovat pozornost tomu, že adjektiva odvozená od apelativ jsou kontextově snazší na interpretaci než adjektiva odvozená od proprií (*nejhorštější* × *pražštější*); podobný rozdíl by se mohl ukázat v predikativním vs. atributivním užití (v této skupině je adjektiv obojího typu relativně dost, rozhodně nejvíc v celém vzorku). V té souvislosti: u příkladu se Zorrem může být i efekt parataktického spojení – starší primuje komparativ (a tudíž sémantický posun) i u adjektiva *ženatý*. Proč je *pražštější* v této kategorii, ale *nejslovenštější* v kategorii TYPICAL OF SOMETHING?
  - b. U skupiny LITERAL je třeba předeslat, že autor si je vědom toho, že adjektiv v této skupině je málo, a proto je velmi opatrný při interpretaci výsledků. Problémy jsou však podle mého soudu už v samém vymezení dané kategorie, které je v práci formulováno nesrozumitelně: „Its name [literal – EL] is a placeholder suggesting that grading these adjectives expresses that they are used in the literal sense and seriously. It again doesn't include a semantic change, however, the scale along which these adjectives are graded appears to be universally 'being literal' (45)“. Autor tvrdí, že v této skupině 6 adjektiv modifikuje abstrakta, ve dvou propria, konkrétní substantivum se s těmito adjektivy neobjevuje. Příklady jsou zde dva (ani jeden není modifikací propria): *střed země české a jejich hlavní město již od jejich nejsamotnějšího počátku*; *neboť vskutku není lidem nic společnějšího než podzimní deprese*. Pokud konfrontuji autorovu definici s poskytnutými příklady, rozumím tomu, že tato adjektiva ve druhém/třetím stupni nejsou výsledkem sémantického posunu. Proč je pro definici těchto adjektiv vhodný termín doslovný/literal? Protože nepodstupují sémantický posun? To ale nenajdeme ani u skupiny iterativní a temporální (soudě podle dokladů). V čem je tato skupina *univerzálně doslovná*? Autor k superlativu *nejsamotnější (počátek)* nabízí vysvětlení „possibly to emphasize

the importance of the fact by saying that there is no other place which would ever be the center“ – konzultovala jsem tuto interpretaci s několika rodilými mluvčími.

Všichni uvedli, že počátek může být aproximativní časový údaj – stupňování adjektiva samotný pak zužuje rozsah počátku až na právě jeden, nejzazší moment na myšlené temporální škále. Z toho důvodu by i nemělo být referenčně možné, aby byl doložen v tomto sousloví komparativ.

- c. Iterativní skupina čítá 11 dokladů, k dispozici máme opět dva doklady. Jeden z nich určitě je iterativní, tj. ukazující k vysoké frekvenci opakování děje (*Nejpsanější téma bylo přitom před volbami otázka platů*, tj. tématem, o němž se nejčastěji psalo), druhý ale tento význam nemá, ač se jedná o deverbativní adjektivum: *Spojil v sobě prokurátora a soudce a dodal řeč nádherně prefabrikovanou z nejschválenějších rčení*. – nejedná se o rčení, která by byla opakovaně nejčastěji schvalovaná, ale o rčení, která byla (pravděpodobně oficiální mocí, autoritou, popřípadě společenským konsenzem) nejvíce schvalována. Iterace přes jednotky (rčení v množném čísle) je až druhotná. Nemělo by se toto rozlišovat? Nebylo by pak jednodušší prostě se držet toho formálního kritéria deverbativnosti?
  - d. Souhrnně se mi zdá, že by se v této části věnované jednotlivým skupinám adjektiv dal více zohledňovat vliv užívání jazyka, různé míry kolokability různých spojení adjektiva a substantiva apod. Autor v diskusi připouští, že je obtížné predikovat, zda některé adjektivum bude, nebo nebude stupňováno, protože to závisí na mnoha jazykových a často mnoha nejazykových faktorech (zkušenost se světem, předpokládaná míra sdílených znalostí mezi mluvčím a adresáty sdělení). Některé z těchto aspektů by v navazujícím výzkumu šlo určitě operacionalizovat a testovat: osobně bych se zaměřila na stupeň ustálenosti adjektiva a substantiva v nominální frázi nebo apelativnost/propriálnost daného adjektiva – čím ustálenější, tím snáze interpretovatelná skrytá škála; skryté škály u apelativ by měly být méně závislé na kontextu. Podobně ustálenost skalárního adjektiva s určitým substantivem by mohla facilitovat stupňování neskalárního adjektiva s podobným významem při modifikaci daného substantiva (tj. sémantická blízkost jednotek v mentálním lexikonu sblížuje jednotky i schematicky). S těmito aspekty autor, pokud vím, zatím systematicky nepracuje.
7. Na s. 58 diplomant za hlavní obecný poznatek práce označuje to, že „studying rarely graded adjectives and other peripheral phenomena can help us improve our understanding of how language and cognition work“. Prosím autora, aby při obhajobě vysvětlil, co nám výsledky jeho výzkumu říkají o fungování kognice.

Je třeba ocenit autorovo rozhodnutí psát závěrečnou práci v angličtině. Předložený text je sice psán srozumitelně, nicméně pro budoucí diplomantovy texty by bylo vhodné nechat text zkorigovat rodilým nebo pokročilým nerodilým mluvčím po stylistické stránce – v současné podobě je text i na anglosaský styl psán poměrně neformálně, odpovídá spíše mluvenému anglickému projevu. Z opakujících se jevů bych zmínila nižší lexikální hustotu než v typickém odborném projevu, omezený repertoár a distribuci konektorů, stažené slovesné tvary, neformální syntaktické konstrukce, nehledě na časté vynechávání slovesných tvarů, popřípadě další chyby (v užití členů, v kolokacích apod.). Tato tvrzení výběrově dokládám příklady: s. 11: neúplná věta ...*and mention.*; s. 12: *I don't want to get too deep into this, so in short*; s. 14: kontextově nezapojená (ale půvabná) příkladová věta *Such sweeping claims are emptier than a banker's heart*; s. 14, celá poznámka č. 2; s. 14/15: citát z C. Paradis – chybí odkaz na zdroj; s. 20, pozn. 11: *David used some computer magic and sent me the files*; s. 20: *I checked whether it worked properly (it did)*; s. 21: *I put following pieces of data in the annotation*; s. 23: *I also observed whether*

*the standard of comparison was...; s. 24: Now came the hard work; s. 35: I hope reader's brain is still intact. Mine is not. s. 48: communistic coup; s. 58: A further research could find some interesting results.*

Pokud jde o celkové hodnocení práce, diplomová práce Tomáše Doischera určitě splňuje požadavky kladené na závěrečné práce. Autor si dobře položil vhodnou výzkumnou otázku, nastudoval k ní adekvátní literaturu, na jejímž základě formuloval rámec popisu a předpoklady empirického výzkumu. Na druhou stranu zčásti provedení empirického výzkumu, a určitě samotné zpracování textu závěrečné práce vykazuje zřetelné známky chvatu ve zpracování. Z toho důvodu jsou za prvé závěry vyvozované z provedeného výzkumu podle mého soudu příliš silné na to, jaké otázky a pochyby lze u provedeného výzkumu vznést (srov. např. na s. 58: „gradability is statistical property which has to do with context rather than some intrinsic properties of the adjective“). Za druhé práce v této podobě vyžaduje po čtenáři velmi kooperativní čtení, větší, než by mělo být u odborných prací na tomto stupni (a u autora aspirujícího na akademickou dráhu) obvyklé. V takto formulovaném odborném textu je pochopitelně nepříjemným rizikem, že čtenář může v místech přílišné nedourčenosti inferovat významy, které sám autor nezamýšlel a nechtěl. U práce, která mohla být v lepší verzi sebe sama originálním badatelským počinem, to mrzí o to víc. Souhrnně tedy diplomovou práci Tomáše Doischera doporučuji k obhajobě. S poněkud těžkým srdcem ji navrhuji hodnotit dobře.

V Praze dne 7. 9. 2017

Mgr. Eva Lehečková, Ph.D.